

HÍD

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

GÁL LÁSZLÓ:

Irodalom és miszticizmus

(Folytatás)

II.

Szerencsétlen nemzet az, mely intéciók helyett személyekben keres biztosítékot.

Kossuth Lajos

»Katonák a szigeten« cím alatt Bodó Béla a Szovjet Hadsereg ének és táncgyűjtésének vendégjátékaról ír május 18-án a Szabad Népből: »... Egy korán hullott tavaszi falevelet rúg véletlen magasba a színpadi deszkáról az egyik táncos lába, a levél finom libbenéssel száll alá, **ám meg se közelíti libegésével a táncosok könnyedségét...**«

Persze, az a korán hullott tavaszi falevél talán nem is hullott; a falevél finom libbenésével, csak azt akarta érzékeltetni a költőlelkű kritikus, hogy mennyivel szebben libbennek a szovjet harcosok. Igen ám, **de az ilyen »költői« túlzások hozzájárulnak-e az általa kívánt cél eléréséhez: jelen esetben a szovjet harcosok, a szovjet hadsereg népszerűsítéséhez?**

Én azt hiszem, hogy nem. Én azt hiszem, hogy az ilyen »túlzáson« — nevet az olvasó és legyint.

Az egyik »Csillag«-ban olvasom, hogy »a műben az igaz részek nem teszik érvényessé a hazugságot, de kevés hazugság is érvényteleníti az igazságot: az ilyen írás rossz mű lesz.«

Bodó Béla kritikai írása rossz írás tehát.

A tájékoztatóirodás magyarok azonban nem ismernek határt. Há játékvezetésről van szó, akkor »mindazoknak, akik játékvezetéssel foglalkoznak, ezen a téren is szem előtt kell tartaniok a szovjet példát«. Ha könyvkritikáról van szó, akkor megállapítják, hogy »különösen felelős feladat az, ha ... szovjet író könyvéről ír valaki«. Ha saját zenei hagyományainkról van szó, akkor »... a Szovjetunió ad segítséget itt is.« Ha fiatal írókról van szó, akkor »... az élenjáró szovjet irodalom példája« mutatja az utat. Ha régészeti ásatásokról van szó, amelyeket Üzbekisztán-

ban, Türkmeniában és Kazahsztánban folytattak, akkor ezek az ásatások »új bizonyosságát szolgáltatották az ősi Oroszország magas kultúrájának«. Ha magyar színészek játékaról van szó, akkor: »...nem egy szereplő játékából látszik, hogy nem egészen érti ... a szovjet embereket«.

És ha Sztálinról van szó?

Amikor mi — valamikor — Sztálint csak a titokban és illegális úton hozzánk került fényképeiről ismertük, és mindig egyszerű rubaskájában, büszkén mutogattuk az elvtársaknak; ilyen egy munkásvezér. És ahhoz, hogy a munkásnak felcsillanjon a szeme, nem kellett sem aranying, sem aranycsizma. Mi, persze, nem tudtuk, hogy már akkor is arany ing volt a rubaska alatt.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának rövid történetében — a többi között —, ezeket olvassuk Sztálinról:

»Sztálin elvtárs beszédének történelmi jelentősége abban van...«

(Magyar nyelvű I. kiadás, 378. o.)

»A kolhoz rohammunkások első szovjetuniói kongresszusának s Sztálin elvtárs ott tartott beszédének (1933. februárjában) roppant jelentősége...«

(u. o. 381. o.)

»A Sztahanov-mozgalom kifejlésztésében óriási jelentősége volt... Sztálin elvtárs beszédének.«

(u. o. 406. o.)

»Történelmi jelentőség«, »roppant jelentőség«, »óriási jelentőség« — mindezt nem is éreztük túlzásnak, hízélgésnek mindaddig, amíg meg nem tudtuk, hogy a Sz. K. (b) P. történetét — maga Sztálin írta. Így már más jelentőséget kapnak ezek a sorok. Más az, ha mások mondják valakiről, hogy beszédének történelmi jelentősége volt, és megint más, ha a szónok mondja önmagáról. Itt már kicsillan az aranying a rubaska alól.

»... Van egy tudományág, — írta Sztálin — amelynek ismerete feltétlenül kötelező, az összes tudományágak bolsevikjaira nézve, — ez a marxista-leninista társadalom-tudomány, a társadalom fejlődési törvényeiről, a proletárforradalom fejlődési törvényeiről...«

Mi lehet az oka annak, hogy ha Sztálinról van szó, akkor oly készséggel fittyet hányunk a társadalom fejlődésének, a proletárforradalom fejlődésének törvényeire vonatkozó »tudományág«-nak? Mi lehet az oka annak, ha magukat szocialistáknak valló nem is kisértékű emberek; ha egy magát szocialistának valló nem is kis erejű állam — isteneket, prófétákat és pápákat gyárt, úgyszólván futószalagon? Mi lehet az oka annak, hogy **szavakban** a dogmák ellen harcolók — tettekben dogmákat gyártanak? Az állam erejét, a párt felvilágosító munkájának eredményeit jelentenek? Alig hisszük. És ha volnának is még tömegek — különösen Ázsiában — amelyek »isteni szózat« nélkül még abban sem tudnának hinni, hogy nincsen isten — hát akkor a Gellért Oszkároknak, a Veres Pétereknek, a Devecseri Gáboroknak, a Somlyó Györgyöknek, a Bóka Lászlóknak éppen az volna a feladatuk, hogy ezeket a tömegeket megerősítsék istenhívó ateizmusukban? Ezt sem hisszük.

Mit tanítanak a jezsuiták?

A jó kereszténység »készség és lankadatlan törekvés azt tenni, ami istennek tetszik«. (Pesch Tilmann atya: Az istenes élet).

Megállapíthatjuk: a magyar kommunisták jó keresztények. Készségesen és lankadatlanul azt teszik, ami istennek (az újnak) tetszik.

Mi a bűn? — kérdezi Pesch Tilmann atya. »A bűn — feleli mindjárt —, az isten iránt való engedetlenség«.

Megállapíthatjuk: a magyar kommunisták ebben büntelenek.

Pesch Tilmann jézustársasági atya nem ismerte a marxista-leninista társadalomtudomány tanításait. Nem ismerte a társadalom fejlődésének törvényeit. Erdei Ferenc magyar földművelésügyi miniszter azonban ismeri. És most nézzük mit ír Erdei Ferenc »A természet átalakításának sztálini műve« cím alatt.

Erdei jól tudja, még is írja, hogy a természet átalakítása »ősi törekvése az embernek«. Tudja, és írja, hogy az egyének és a társadalom termelő munkája »a történelem kezdetétől fogva alakította a természetet«. Tudja és írja, hogy az »erdők írtása, vizek lecsapolása, a föld megmunkálása, növények termesztése és állatok tenyésztése, utak építése, bányák megnyitása, városok és falvak emelése fokról-fokra formálta a természet képét. A föld természeti tájai különböző módon és különböző mértékben kultúrtájakká alakultak át«.

Ezek után kicsit meglepő Erdeinek az az állítása, hogy »... ez a természetátalakító munka még nem alakította át a természetet«. Miért nem? Például a nagy felfedezők utazásai miért nem alakították át a természetet? A például Európában új növénykultúrákat meghonosító Amerika-utazók miért nem? Vagy a Panama-csatorna, a Szezei-csatorna építése, a Niagara szabályozása; a magyar Tisza szabályozása miért nem? És ha már a természetet »muszáj« orosz tudósoknak átalakítania, akkor Timirjázev, Micsurin, Liszenko, Dokucsájev, Koszticsev »alapvető felismeréseiből« miért személyes műve a természet átalakítása annak a férfinak...?

Sztálinnak ugyanis.

Hogy miért? Azért, mert a mai Magyarországon Sztálin a kezdet és a vég. Mert az ő »bészédei által lettek az egek, és az ő szájának lelkével minden seregei«. Azért, mert ő az, aki »összegyűjti a tengernek vizeit, mintegy tömlőben, helyezheti a mélységeket az ő titkos helyeire...« Azért, mert a mai Magyarországon ismét úgy tanítják, hogy: »boldog nép az, kinek istene a Jehova, és a nép, melyet kiválasztott örökségül magának«.

Azért, mert ha például Déry Tibor regényéről van szó, arról a regényről, amelyet megjelenésekor Lukács György, mint realista nagyregényt köszöntött, akkor a mai proféták egyik legfellebbezhetlenebb előimádkozója, Horváth Márton ezeket írhatja: »Nem az a fő hiánya az ő (Déry) kommunista ábrázolásának, hogy szektáriánus figurákat és mozgalmat rajzol, hanem az, hogy »szovjetmentes« kommunistáinak nem ad támasztékot, biztonságot, értelmet a Szovjetunió létezése«.

Déry regénye »A befejezetlen mondat« nem csupán a Horthy diktatúra legvéresebb idejében íródott, hanem hősei is ezekben az időkben élnek. Hogy akkor legalább is bizonyos fokig szektáriánus volt a magyar mozgalom, és annak figurái, azt egyebek közt József Attila kizárása is bizonyítja. És hogy mennyi »támasztékot, biztonságot« adott ezekben az években, ezeknek a kommunistáknak a Szovjetunió létezése — teszem fel a német-orosz szerződés idején —, azt mondják el a német kommu-

nisták, a franciák, és a magyarok is. Vagy talán bizonyítsák mindezt Horthy-börtöneinek, törvényszékeinek, statáriális bíróságainak naplói, jegyzőkönyvei.

Déry igazat írt, Horváth a legjobb esetben is csak »utóigazságot«. Déry azt írta, ami 1930-ban volt; Horváth és a többiek azt követelik, hogy azt írja, ami — lehetett volna. De még Horváth sem magyarázza meg azt, hogy a Szovjetunió kétszázmilliónyi dolgozójának óriási munkája, áldozatos harcai, csodálatos győzelmei — **miért egyetlen embernek személyes műve?** Sem Horváth, sem a többiek nem óhajtják felmérni azt az óriási kárt, amit egy új istenhit — mert ez az! — okoz a mozgalomnak, az egész haladó emberiségnek.

Bizonyítsunk? Magyar írók muszájlelkendezésével bizonyítsuk, hogy ami ott történik az semmi más, mint egyetlen embernek istenné emelése? Tessék!

Zelk Zoltán írja:

*Még itt lakunk, de épül már s jövőre
pirossapkájú házak állnak ott . . .
— emelkedett egy kéz, nyúlt a jövőbe,
mit Feketeér Sztálintól kapott.*

*Mutasd, te kéz, mutasd újult hazánkat,
a szabadság tágas vidékeit,
a felnövekvő kerteket, a gyárat,
mutasd mi termett itt!*

Illés Béla írja:

Sztálin mélyen bűgő, meleg, tiszta, színes hangja — az emberiség alkotó munkájának és dicsőséges szabadságharcának az egész földet betöltő, megvilágító zenéje.

Gereblyés László írja:

*Hogy minden népnek van már támasza,
— Virágban áll a nagy Szovjet-haza! —
Sztálin — a TE műved!*

Devecseri Gábor írja:

*Sztálinhoz száll a hálaének,
ki a jövőnek apja lett . . .*

*A fényvel együtt született,
minden napját ez járja át,
s a fényben szikrázó jövő
ragyogja vissza mosolyát.*

Kuczka Péter írja:

..... Sztálint.
 Őt. Aki ott áll a múlt s jövő között,
 szabadságot, földet és kenyeret
 adott

s mint napot nézzük Őt, ki megszervezte
 és kovácsolta jövőnket: Sztálint!

Darázs Endre írja:

— — — — —
 Jövendő lányunk s megsejtett fiúnk.

Nem láthatjuk még, de már tudjuk őket,
 a jövőből már léphetnek elő.
 Szép sokadalmuk, boldog látomásban,
 Az alkotójuk hadd láthassa, Ő . . .

Mi valamikor azt tanultuk, hogy a haladás minden hívének a természetfeletti ellen kell harcolnia, mert a természetfelettség homlokegyenest ellenkezik a tudománnyal, az étellel. És ki mondaná, ki mondhatná, hogy nem természetfeletti a kéz, amely jövőt ad; a hang, amely az egész földnek betöltő, megvilágító zenéje; az ember, aki a fénnel együtt született, aki maga a nap, aki alkotója jövendő lányainknak és sejtett fiainknak? És ki mondaná, hogy ma Magyarországon nem új zsoltármondók zengik egy új isten dicsőségét? És azt, a legfontosabbat, ki mondja meg: hová vezet ez az út, hová vezet az ilyen különös realizmus, amely Párt helyett, tömeg helyett, munkásosztály helyett — egyetlen csalhatatlan, tévedhetetlen, természetfeletti ember dicsőséges egyedül-mindenválóságát tanítja? Hol a különbség a pápa, az abszolút uralkodó, az isten és — Sztálin között?

És hol lesz határa ennek a fokozásnak?

Azt mondhatná az olvasó, hogy szenvedélyes költőket idézünk, akiket elragad saját szavuk heve. Nézzük hát a prózaírókat, aztán a kritikusokat, aztán a tudósokat.

Rideg Sándor írja: »...Mert olyan szegény paraszt aligha van a faluban, aki elfeledte volna a régi urak kínzásait és nem tudnák, mivel tartoznak a szegény nép jótevőjének, Sztálin elvtársnak . . . Künn untalan buzgalommal hull az őszi eső és bent a szövetkezeti székház termében az elfelejthetetlen régi kínok történetéről beszélnek a szegény parasztok s jótevőjükre, Sztálin elvtársra emlékeznek . . .«

Ortutay Gyula írja: »...Ha van példa az alkotó, az újjáteremtő hűségre, akkor Sztálin műve minden bizonynyal példa erre . . . Nincs jobb útmutatónk, bölcsőbb vezetőnk . . . Teljesség, gazdagság, a jövőt magában rejtő gazdagság . . . Megingathatatlan szilárdság, harcos élesség . . .«

Benjámín László írja: »Verset írni Sztálinról vagy Sztálinhoz — akárcsak felvillanó képét adni a népek vezérének egyetlen vonásáról is;

költészetbe, költői műbe foglalni történelmi tetteinek egyetlen mozzanatát is, vagy csak egy töredékét is kifejezni az iránta érzett hálának és szeretetnek, olyan feladat, amely — ha a vers méltó akar lenni hőiséhez — csak a költői erő teljességével, a verset létrehozó szenvedély forróságával és őszinte feltárásával, ideológiai tisztázottsággal s természetesen a költői mesterségtudás biztonságával valósítható meg.«

Szabó Pál írja: »... Ez itt leírva, igen simán és könnyen hangzik. De a tudomány míg idáig eljutott! Hiszen búzát egy évben csak egyszer lehet vetni! Tehát egy évben csak egyszer lehet valamilyen eredményes megfigyeléseket folytatni. Az évek így rakódtak egymásután, végül is Sztálin megnézte a kérdést közelebről. Tanulmányozta és azt javasolta, hogy ne sűrűn vessenek grammos, vagy félgrammos kalászra, hanem úgy vessenek, hogy egy négyzetméterre ne jusson sok, de egy kalászban legyen sokkal több szem. Ez az elmélet kitűnő...«

És itt meg kell állnunk egy pillanatra. Arról van szó ugyanis, hogy Szabó Pál meglátogatta a »Lenin Mezőgazdasági Akadémia kísérleti telepét«. Ezen a telepen — Szabó Pál szerint is — a Szovjetunió legkiválóbb szakemberei, tudósai dolgoznak, kísérleteznek. Micsurin tanítványai: Liszenkó, Odercki és a többiek. Az évek »rakódtak egymásután« és a kísérletek nem sikerültek. Búzatermelésről van szó, a búzatermés fokozásáról. Aztán jött Sztálin...

Elhiszi ezt az olvasó? Elhiszi ezt az író, Szabó Pál? És ha elhinné, ugyan mit gondolna a Szovjetunió szakembereiről, tudásairól? És a Szovjetunióról, ahol még a búza sem teremne meg, ha az egyetlen és legnagyobb »meg nem nézné a kérdést«. No, hiszen...

Révai József azt mondta: »... nálunk még nem épült fel a szocializmus és irodalmunk még nem egységesen szocialista-realista pártirodalom — nem ugorhatjuk át a proletáriradalom, a szocialista-realista, a pártirodalom hegemoniájáért való harc feladatát, és az irodalmi irányok és írók versengésének egymással való szellemi mérkőzésének szakaszát«. Nekünk, olvasóknak, egyre inkább az a véleményünk, hogy — már átugorták. Írók és irányok most már legfeljebb abban versengenek: ki tudja fokozni a fokozhatatlant, ki tud a legnagyobból még nagyobbat, a fényel együtt születetről még fényesebbet írni. És ha még akadna kérdés, amelyet a »szervilis bolondok« még meg nem oldottak volna, akkor amint **Aczél Tamás** idézi — »Ebben a kérdésben is támaszkodhatunk a Bolsevik Párt határozatára, amely megállapítja, hogy: »A Pártnak hangsúlyoznia kell olyan szépirodalom megteremtésének szükségességét, amely valóban a tömegekhez, a munkás és paraszt olvasókhoz szól, bátrabban és határozottabban kell szakítanunk az úri előítéletekkel az irodalomban és a régi mesterségbeli tudás minden technikai eredményét felhasználva, a millios tömegek számára érthető sajátos formát kell kidolgozni...«

Ez volna az érthető és sajátos forma? Valóban sajátos. Ez volna az a szépirodalom, amely bátrabban szakít az úri előítéletekkel? De mi a különbség »a legelső magyar ember a király« és az előítéletekkel szakító »új« költészet között? És hol az új bátorság?

A bátorságról — talán ne beszéljünk. De beszéljünk az irodalomról. Sötér István írja: »Mondjuk ki nyíltan: a szovjet irodalommal való foglalkozás mindeddig nem terjedt túl a jelszavakon, a lelkendező, de felületese szövegeken, a feladatok »könnyebbik végről« megfogásán. És később: »A szovjet irodalomnak az »ellenzéki írók« néma közönnyel fordítanak hátat, — a szocialisták pedig többnyire: hangos, hejehujázó, de nagyon is sekély tirádákkal.«

Ezt Sötér 1950. júniusában írta. Az általunk idézett versek és prózai írások — korábbiak. Mégsem mennénk határozottan állítani, hogy Sötér éppen ezeket a verseket tekinti hangos, hejehujázó, de nagyon is sekélyes tirádáknak, lelkendező, de felületese jelszavaknak. De nem is ez a legégetőbb kérdése a mai magyar irodalomnak.

Ha a magyar író ma nem így ír, akkor reakciós, akkor a dekadens imperialista kultúra eszközeivel él; kozmopolita, álradiális, áforradalmi, álszocialista demagóg, vagy urbánusan-raffinált — a kulákságot és a mögé húzódo polgári értelmiséget képviseli, burzsoá nacionalista, esetleg fasiszta. (Mindezt Horváth Márton egyik cikkéből emeltük ki.) A magyar író tehát — inkább a sekélyességet vállalja.

És ezt — kevés kivétellel — úgylátszik valamennyi vállalja. Olyan »urbánusan-raffinált«, kultúrált műfordítók és költők, mint Devecseri Gábor, olyan tehetségek, mint Illyés Gyula, olyan »národnyikok«, mint Veres Péter, vagy Szabó Pál, olyan dekadensek, mint Weöres Sándor. Aki pedig nem bírja, vagy nem akarja, az vagy bocsánatot kér, mint Lukács György, vagy elhallgat, mint Márai Sándor, vagy emigrál, mint Zilahy Lajos.

Igen, sokan vállalják. Itt van például a fiatal költő, Károlyi Mihály volt titkára, Havas Endre. Ő is vállalja. Egy Londonban, 1943-ban megjelent könyvében, amelyhez az előszót Károlyi Mihály felesége Andrassy Katinka írta, ezt mondja Havas Endre: »Mindamellett a szabadság érzése töltött el, amikor Anglia földjére léptem. Ezúton mondok hálás köszönetet azoknak az angoloknak, akik hazájuk nemese tradícióihoz híven ezt számomra lehetővé tették.« És még ezt is írta akkor:

»Persze, Te Mamuskát, a szentet tartod a család fejének és ezt döntő családi kérdésnek tekinted. Minden szeretetem Mamuskáé és soha nem lennék hajlandó szektáriusan neki támadni. Mamuska azonban csak táplált bennünket, de nincs abszolút joga a családhoz. Igen, kétségkívül Ő tolta először a hit szekerét, de valljuk be, hogy sokszor és szükségtelenül megszállotta a hatalom révülete s nem vonatkozhatott el attól a világtól, amely ellen harcbaállította a család apraját-nagyját, a feltétlen hívőket és a kételkedőket, a lelki konstitúcióban olyannyira különböző egyedeket s természetesen belső és külső konfliktusokat idézett elő. Gyakori, embernél is gyakori, intézményeknél is gyakori, hogy míg küzdünk önmagunk ördögei ellen, küzdelem közben hiúságunk magát a küzdelmet választja tárgyának s ezzel istenítjük magunkat, noha Istenséghez még nincs jogunk...«

Vajjon észrevette-e az olvasó, hogy Havas Endre melyik Mamuskáról beszél? Hogy ki az a Mamuska, aki isteníti magát, akit megszállott a hatalom révülete?

Igen, Havas Endrének pontosan az a véleménye, ami az egyetlen vélemény lehet ebben a helyzetben, a magyar irodalom jelenlegi helyzetében is. Azonban, 1950-ben, Havas Endre is a »Csillag« munkatársa...

Tulajdonképpen nincs is hozzátenni valónk. És ha azt olvassuk, hogy Sztálin »a győzelem útjának feltárója, a győzelem megszervezője... hangja, amelyben ott zúg az emberiség egész ereje, évezredek alatt gyűjtött bölcsessége és minden alkotó jósága...« — akkor magára Sztálinra gondolunk ismét és szavára: »egy szervilis bolond többet árt, mint száz ellenség«.

Igen, többet árt. Nagyon sokkal többet árt. De az is, aki mindezt túri, sőt követeli. Az is, akit »megszállott a hatalom révülete, aki isteníti önmagát.«

Gondolkodástól mentes vak hitet követel az a párt, amelynek éppen az volna egyik legelső feladata, hogy gondolkodni tanítsa a tömegeket. Élenjáró nemzetet, abban egy élenjáró magasztos Lényt tanít az a párt, amelynek valamikori, valóban élenjáró elmélete a nemzetek, népek, emberek egyenrangúságát, egyenjogúságát tanította. S amely sohasem hitt emberfeletti emberekben. Még vallás sem volt eddig olyan — a hitlerit kivéve —, amely azt tanította volna, hogy egyetlen ember a Minden. Ezt a mindenválóságot rábízták eddig a különböző, hol bosszúálló, hol jóságos láthatatlanokra és megfoghatatlanokra. De, hogy a világ »leghaladóbb tudománya« — kétségtelenül a hatalom révületétől megszállva — azt tanítsa, annak hitét követelje, hogy **egy** élő emberben benne élne »az emberiség egész ereje, évezredek alatt gyűjtött bölcsessége és minden alkotó jósága«, hogy ezt az »új« tant újsággal, rádióval, irodalommal, tudománnyal, rendőrséggel és internáló táborokkal rákényszerítse az emberiségre — ez nem lehet szocializmus és nem is az.

Kényelmetlen feladat a hihetetlenről bizonyítani, hogy hihetetlen, a valótlaniságról — hogy nem igaz. De ma már azt követelik tőlünk az »elenjáró igazak«, hogy azt is elhigyük, aminek ellenkezőjét tegnapig még ők is tanították. Azt követelik, hogy ne lássunk, ne halljunk, ne emlékezzünk. Lenin (és Marx is) az **összes** vallásokat, amelyeknek vakhit az alapjuk **mindenkor** a reakció szerveinek tekintette, »amelyek a kizsákmányolás védelmére és a munkásosztály elkábítására szolgálnak«.

Volt egy német tudós, Arthur Drews, akiről ezeket írta Lenin: »megcáfolja (Drews) a vallásos előítéleteket és meséket, bebizonyítja, hogy Krisztus soha nem is létezett, ugyanakkor azonban, könyve végén, a vallás mellett foglal állást, csak éppen hogy valami felfrissített, megtisztított, körmönfont vallást követel...« És Lenin így folytatja: »Itt a reakció leplezetlen, öntudatos hívével van dolgunk, aki nyíltan segíti a kizsákmányolókat abban, hogy a begyepesedett, régi vallásos előítéleteket újabb... előítéletekkel helyettesítse.«

Nos, az új »papság« okleveles lakájai« mindent elkövetnek, hogy a begyepesedett előítéletek helyett új előítéleteket teremtsenek, új Mózeset adjanak a népnek, akárcsak Kálvin, aki ugyancsak azt tanította, hogy »...isten kiválaszt némelyeket szolgálai közül az igazságtalanul elnyomott népek felszabadítására. Ily kiválasztott volt Mózes, Izráel népének felszabadítója.«

De amit elhitt Izráel népe az ókorban, amit elhitt Kálvin XVI. századbeli népe, amit talán elhisz Ázsia némely elmaradott népe — elhiszi-e Európa? És hiheti-e a haladottabb Európának leghaladóbb, legharcosabb tömege — a kommunista tömeg?

A kérdésben van a felelet. Mi már nem istenben hiszünk és nem prófétákban — mi a fejlődésben, a tudományban, és elsősorban a haladó tömegek legyőzhetetlen erejében hiszünk. Csak az elmaradt, a babonás, a végső fokon hitetlen tömegnek van szüksége *ilyen* hitre s csak az »em-beralatti« ember tud hinni emberfölötti emberben.

És amikor kiábrándulva és elkeseredve olvassuk a magyar írók egyrészének lelkendező új vallásoktatását, nem is arra gondolunk elsősorban, hogy miféle irodalom az, amelynek művelői egyetlen gombnyomásra húszvalahányan szállítják a lényegükben egyforma és nagyon régi zsoltárokat? Nem a Múzsát keressük, amely úgylátszik ugyanabban a pillanatban csókolta homlokukon valamennyiüket, nem is azt kédezzük, hogy ez a Múzsza soronként mennyiért csókol? Mi egyszerűen — az irodalmat keressük, speciálisan a magyar irodalmat, amelynek szintén vannak tradíciói. Azt a magyar irodalmat keressük, amely »nem középiskolás fokon« kívánta tanítani a magyar népet.

Igaz, ez a tanítás nem is középiskolás fokú, még csak elemi iskolás sem. De József Attila aligha gondolt — az óvodára.

Más kérdés, keserves és fájdalmas kérdés: vajjon ez az irodalom valóban szocializmust épít-e; az amit mond és ahogy mondja — szocialista realizmus-e, istenkeresés-e, miszticizmus-e?

De hiszen — erre is válaszoltunk.

A magyar írók új műveit olvasva egyre inkább megvilágosodik előttünk a mi utunk, az új Jugoszlávia útja.